

BÁTHORY ORSOLYA

„Csak egy tánc volt...”

Forgách Zsigmondné Pálffy Katalin és a kassai vértanúk*

Forgách Zsigmond nádor harmadik feleségének, erdődi Pálffy Katalinnak a nevével a kassai vértanúk halálával összefüggésben találkozhatunk. Pálffy Katalin, aki leveleit Pálffy Kataként írta alá,¹ 1590. október 17-én született a győri hős Pálffy Miklós és Fugger Mária gyermekeként. Születésének pontos dátumát az egyik keresztapa, Illésházy István nádor jegyezte fel *Diáriumában*.² Illésházy a szóban forgó Pálffy Katalin nagynénjének, a jóval ismertebb Pálffy Katának volt a hitvese.

A 18 éves Pálffy Katalin addigi életének talán legkiemelkedőbb eseménye lehetett a ghymesi Forgách Zsigmonddal való házasságkötése 1608-ban.³ Az egykor Báthory István krakkói udvarában apródoskodó⁴ Forgách országbíró volt ebben az időben; később, 1611-ben nevezték ki felső-magyarországi főkapitánynak. Az ebbéli méltóságánál fogva Kassán berendezkedő, még 1605-ben rekatolizált Forgách nem kis segítséget nyújtott a felföldi városokban missziót teljesítő jezsuitáknak. A homonnai kollégium rektorának, Dobokay Sándornak a beszámolója szerint Forgách Zsigmond 1614 és 1615 folyamán a Kassára küldött két Jézus társasági atyát nemcsak hogy befogadta, védelmébe vette és támogatta, de a saját rezidenciájául szolgáló ún. királyi háznak a kápolnáját is rendbe hozatta számukra.⁵ Továbbá feleségével, Pálffy Katalinnal együtt bőke-

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ Vö. BÁRTFAI SZABÓ László, *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*, Esztergom, 1910, 392. – Pálffy Katalin néhány levelének kiadása: JEDLICSKA Pál, *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárából (1401–1653) s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*, Bp., 1910, 40, 41, 48, 63, 70, 72, 85–86.

² Gr. ILLÉSHÁZY István nádor *főljegyzései 1592–1603 és HIDVÉGI MIKÓ Ferencz históriája 1594–1613*: BIRÓ Sámuel *folytatásával*, kiad. KAZINCZY Gábor, Pest, Akadémia, 1863 (Magyar Történelmi Emlékek, 2. osztály, Írók, 7), VIII.

³ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel es nemzedékrendi táblákkal*, 5, Bp., Ráth Mór, 1862, 50.

⁴ BÁRTFAI SZABÓ, *i. m.*, 323.

⁵ MOLNÁR Antal, LUKÁCS László SJ, *A homonnai jezsuita kollégium (1615–1619)* = M. A., *Lehetetlen küldetés?: Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Bp., L'Harmattan – ELTE TDI Nyitott Könyv, 2009 (TDI Könyvek, 8), 127–129.

zű alamizsnálkodással járult hozzá a Jézus Társaság igen hatékonyan bizonyuló rekatalizációs és pasztorációs tevékenységéhez. Forgách Zsigmondot 1618-ban a rendek nádorrá választják.⁶ A Hontpázmány nemzetség monográfusa, Bártfai Szabó László szerint a Bethlen-féle felkelés, az események hullámmása próbára tette Forgách egyéniségét. Az egyébként is meglehetősen megalkuvó személyiséggel rendelkező Forgách 1619 és 1621 között több alkalommal is hol II. Ferdinánd király, hol pedig Bethlen Gábor fejedelem politikai táborához pártolt át, bár ez utóbbihoz állítólag csak színleg csatlakozott.⁷ A politikai események okozta, ma úgy mondanánk „stressz” felőrölte a már amúgyis betegeskedő Forgách Zsigmond egészségét, és 1621 júniusában el is halálozott.⁸ Az özvegyen maradt Pálffy Katalint a róla szóló szórványadatok egy része úgy állítja elének, mint az egykori nádor házastársának kijáró presztízshez és az elhalt férj utáni vagyonhoz körömszakadtáig ragaszkodó nemesasszonyt. Addigi jó hírnevét főként a mostohagyermekével való rossz bánásmód is beárnyékolta. Így Forgách Ádámmal és az ifjabb Zsigmonddal hosszú éveken át pereskedett az apai birtokok, egyébként végrendeletileg szabályozott felosztásával kapcsolatban.⁹ Mostohalányát, Forgách Évát pedig azért nem akarta férjhez adni, hogy ne kelljen kiadnia annak hozományát.¹⁰ Mindkét ügyben magának Pázmány Péternek kellett közbelépnie. Pázmánynak egyébként más oka is volt arra, hogy az özvegyre nehezteljen: a váradi püspökséghez tartozó és Forgách Zsigmondnak csak ideiglenesen a tulajdonában lévő aszalói birtok visszaadását Pálffy Katalin olyan sokáig halogatta, hogy végül az érsek-bíboros világi perrel és egyházi kiközösítéssel fenyegette meg az asszonyt.¹¹

Tudomásunk van emellett arról is, hogy az özvegy kegyúri jogánál fogva a birtokain élők rekatalizálásában is aktívan részt vett.¹² A földesúri térítések so-

⁶ BÁRTFAI SZABÓ, *i. m.*, 378.

⁷ *Uo.*, 381.

⁸ *Uo.*, 385, 392.

⁹ *Uo.*, 478, 479.

¹⁰ DEÁK Farkas, *Egy magyar főúr a XVII. században: Gróf Csáky István életrajza*, Bp., Ráth Mór, 1888², 14–15; BÁRTFAI SZABÓ, *i. m.*, 479; PÉTER Katalin, *Beloved Children: History of Aristocratic Childhood in Hungary in the Early Modern Age*, Bp. – New York, Ceupress, 2001, 133–134.

¹¹ BÁRTFAI SZABÓ, *i. m.*, 479.

¹² Crisostomo Klus obszerváns ferences szerzetes a Szentszéknek szóló levelében (1634. május 10.) írja: az, hogy az Eperjes környéki falvakban több mint háromszáz eretneket meg tudott téríteni egy év leforgása alatt, nagyban köszönhető Pálffy Katalin kegyének. *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1572–1717*, ed. István György TÓTH, I, Roma – Bp., Római Magyar Akadémia – METEM – MTA Történettudományi Intézet, 2002 (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma Fontes, 4), 499.

rán alkalmazott módszerek közül a békés meggyőzést választotta a Sáros megyei Szentpéteren (ma Tarcaszentpéter), vagyis megbízottja útján arra kérte a falu lakóit, hogy háromszor hallgassák meg a katolikus papot, és utána döntsenek, akarnak-e katolikusok lenni vagy nem.¹³ Másik birtokáról, Sebesről (Alsósebes) azonban már egyszerűen elkergette a protestáns prédikátort, és 12 reformált ferencest hozatott az általa 1634-ben alapított és a szalvatoriánus rendtartományhoz tartozó ferences konventbe.¹⁴ A kolostor mellett templomot is emeltetett, amit azonban 1638-ban még nem tudtak felszentelni, minthogy a térségben nem volt püspök, aki ezt elvégezzé.¹⁵

Az özvegy nádorné személyére vonatkozóan azonban találunk további adatokat is, amelyek őt más kegyes alapítványok kezdeményezőjeként mutatják be. Így a czestochowai Fekete Madonna történetével foglalkozó *Kincstartócskéát* a könyv pálos rendi szerzője „Erdődi Palfi Kata asszonynak, a néhai [...] palatinus Forgach Zsigmond özvegyének” ajánlotta, minthogy vélhetőleg ő vállalta magára a mű mecenatúráját.¹⁶ A nádorné kegyes alapításáról tudósít Bél Mátyás

¹³ FAZEKAS István, *Falusi közösségek himnálóztatása a 17. században*, Vigilia, 1999/7, 522; Ennek ellentmondó információt közöl (de az is lehet, hogy az eredménytelenül záródó békés térítési próbálkozást követő eseményekről ír) *A magyar nemzet története* Szilágyi Sándor szerkesztésében: „Pálffy Katalin, Forgách Zsigmond özvegye volt a protestánsoknak leghevesebb üldözője. Sárosban elfoglalta a szentpéterei templomot, a lelkeszt a legnagyobb hidegben kiűzte lakásából nejevel s gyermekeivel együtt, a lakosságot börtönözte és birsággal sújtotta, míg azt nem mondották, hogy katolikus papot kívánnak.” Vö. ANGYAL Dávid, *Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig = A magyar nemzet története*, VI, szerk. SZILÁGYI Sándor, Bp., Athenaeum, 1898, 458.

¹⁴ *Litterae missionariorum...*, i. m., II, 916–917; Urban FRIDRICH, *Historia seu compendiosa descriptio provinciae Hungariae ordinis Minorum S. P. Francisci strictioris observantiae, militantis sub gloriosissimo titulo Sanctissimi Salvatoris*, II: *De conventibus et residentibus*, Cassoviae, 1759, 62.

¹⁵ Mivel a felszentelés nem történt meg, ugyanakkor közel s távol ez volt az egyetlen katolikus templom a protestáns többségű területen, ezért Pálffy Katalin Gyümölcsoltó Boldogasszony és a Szeplőtelen Fogantatás ünnepére búcsúkat kért a Szentszéktől Bonaventura da Genova konventuális szerzetes közvetítésével. Vö. *Litterae missionariorum...*, i. m., II, 940; GALLA Ferenc, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából, Első közlemény*, Levéltári Közlemények, 1946, 103. – A kegyes hagyomány szerint Pálffy Katalin saját kezével hordta a köveket a ferences templom építkezéséhez. Tíz évvel az alapítás után, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felvidéki hadjárata során a katonák kirabolták a kolostort és a templomot. *Litterae missionariorum...*, i. m., II, 1446.

¹⁶ *Kincz tartoczkéa az vilagos czestehoy egyházának, mely magában foglal historiáját csudálatos Böldog Asszony képeről, régi historiákból szorgalmatosban ki szették, hogy sem mint az első nyomtatásban atának vala ki. Az első Remete Sz. Pál szerzetin való Frater Lajos által lengyelből magyarrá fordítottat. Az előttiünk iárok akarattyából*, [Krakkó?], 1627 (RMNy 1391). – A *Kincstartócska* szerzőségének, vagyis Fráter Lajos kilétének kérdését Gömöri György tisztázta tanulmányában. GÖ-

is, amikor a *Notitia Hungariae* Nógrád vármegyét bemutató részében azt írja, hogy Pálffy Katalin Antiochiai Szent Margit tiszteletére kápolnát emeltetett a Karancs-hegy tetején.¹⁷ Bálint Sándor *Ünnepi kalendáriumában* szintén a kápolnával kapcsolatban hozzáteszi, hogy a néphagyomány tartja úgy, hogy azt özvegy Forgáchné építtette, aki mezítláb szokott oda fölzarándokolni.¹⁸

Pray Györgynek köszönhetően egy másik adalékkal is gazdagodik a Pálffy Katalinról kialakított képünk. A jezsuita történetíró a Szent Jobbról írt értekezésében idézi az özvegy nádorné Francesco Barberini bíboroshoz, a ferences rend protektorához írt levelét (Tavarnok, 1639. április 10.). Eszerint a régóta betegeskedő asszony egyetlen dologtól remélte a felgyógyulását, ez pedig a Szent Jobb ereklyéjével való fizikai kontaktus volt.¹⁹ Pálffy Katalin ugyanis – Pray idézve – azt a szóbeszédet (rumor) hallotta, miszerint Szent István király ezen ereklyéjét a lengyelországi Lembergben, az ottani ferences kolostorban őrzik, ezért arra kéri Barberinit, hogy egy apostoli breve kiadásával hozassa haza a relikviát a magyar szalvatoriánus ferences rendtartományba.²⁰

Pálffy Katalin vélhetőleg azért hitt olyan erősen abban, hogy a hazatérő Szent Jobb megérintése és megcsókolása révén felépül a betegségéből, mert tizenegy évvel korábban már beszámolhatott egy csodás gyógyulásról. 1628-ban a kassai vértanúk oltárra emelése okán folytatott legelső vizsgálatok során Pálffy Katalint is meghallgatták mint tanút.²¹ Ő azon alkalommal jegyzőkönyvbe

MÖRI György, *A csejstochowai „Kincstartócska” történetéhez* = G. Gy., *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig: Tanulmányok*, Bp., Argumentum, 1999, 162–167.

¹⁷ BÉL Mátyás, *Notitia Hungariae novae historico geographica [...]*, IV, Viennae, van Ghelen, 1742, 7.

¹⁸ BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium*, Szeged, Mandala, 1998, III, 47.

¹⁹ „[...] spem sanitatis concipio, si videlicet reliquiam sacram S. Stephani primi Regis Hungariae, devote contingere, honorare et exoculari possim, ac valeam.” Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattára [=BEKK], Coll. Pray. Tom. XX, nr. 48. Ezt idézi: PRAY György, *Dissertatio historico-critica de Sancta Dextera divi Stephani primi Hungariae regis*, Bécs, 1771, 78.

²⁰ Pray a levél teljes szövegének közlése után hosszan cáfolja a pletykát, miszerint a Szent Jobb valaha is Lengyelországban lett volna. Mára már ismert, hogy mindez nem csupán egy ferencesek terjesztette szóbeszéd volt, ahogy azt Pray vélte. Első apostoli királyunk szentként tisztelt maradványa vélhetőleg egy teljes jobb kar volt, amelynek a felső részét – I. (Nagy) Lajos rendelkezésére – leválasztották az alsó karról, és a felső kart – valószínűleg a magyar–lengyel perszonáluniónak 1370-ben történt létrejötté után – Lengyelországba vitték. A jobb karnak Lengyelországban, Lemberg (Lvov) városában való őrzéséről az ottani ferences hagyomány tudósít. Az ereklye részére 1634-ben János Kázmér lengyel király értékes aranytartót készíttetett. Vö. SZÁNTÓ Konrád, *A Szent Jobb tisztelete a középkorban*, História, 1988/4, 8.

²¹ A vértanúkat övező kultusz szinte nyomban haláluk után elkezdődött köszönhetően egyebek mellett Pálffy Katalin „propagandájának”. Vélhetőleg az özvegy nádorné unszólása

mondta, hogy egyszer, amikor misehallgatás közben heves szívdobogás fogta el, az egyik kassai mártír csontdarabját szorította a szívére; ennek és a közben elmondott imának köszönhetően rosszullete elmúlt.²²

Pálffy Katalinnak Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel lejtett állítólagos táncával kapcsolatos történetnek a gyökerét azonban egyetlen korabeli vagy akár a 17. századból származó forrásban sem találtam meg. A kegyes anekdotaszerű történet a kassai vértanúk körül kialakult legenda nem kanonizált részeként maradt fenn.

A kortárs beszámolók, valamint az 1628-ban, a boldoggá avatási eljáráshoz felvett tanúvallomások szerint 1619. szeptember 6-ról 7-ére virradó éjjel a Kassát elfoglaló Rákóczi György hajdú meggyilkolták Pongrácz István és Grodecz Menyhért jezsuita papokat, valamint Kőrösi Márk esztergomi kanonokot.²³ A

is közre játszott abban, hogy Pázmány Péter VIII. Orbán pápától kérte a boldoggá avatási eljárás megindítását, valamint hogy már azt megelőzően engedélyezze a mártírok már relikviaként kezelt maradványainak nyilvános tiszteletét azok Nagyszombatba való átszállítását követően. Pázmány az 1628. szeptember 23-án kelt leveléhez mellékelte a Lósy Imre váradi püspök által lefolytatott vizsgálatokról szóló jegyzőkönyvet. Vö. PÁZMÁNY Péter [...] *Össze gyűjtött levelei*, s. a. r. HANUY Ferenc, I, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Tanácsa, 1910, 737–738; TUSOR Péter, *Magyar szentek liturgikus tisztelete és a római Sacra Rituum Congregatio a korai újkorban = Szentjeink és nagyjaink Európa kereszténységéért: A Vatikáni Kiállítás Előkészítő Bizottság, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeli Bizottsága és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által rendezett történelmi konferencia előadása : 2000. május 4–5.*, szerk. BEKE Margit, Bp., Esztergom-Budapesti Főegyházmegyei Egyháztörténeli Bizottsága, 2001, 109.

²² „[...] ibidemque gravi cordis palpitatione coepisset laborare, particulam ex praedictorum, sicut praefertur, occisorum ossibus cordi admovisset, precando, ut *beneficio eorumdem a dolore liberaretur, factamque esse sub missae sacrificio quod audiebat, ut totus dolor abscederet.*” Az 1628-ban felvett tanúvallomást idézi a vértanúkkal kapcsolatos kanonizációs eljárás második szakaszában, az ún. római eljárásban összeállított dokumentum a *Positio super introductione causae*. Teljes cím: *Sacra rituum congregatione Card. Patrizij praefecto et ponente Strigoniensis et Cassoviensis beatificationis et canonizationis servorum Dei Marci Crisini [...], Stephani Pongracz, et Melchiori Grodeczji [...]* *Cassoviae in odium fidei ab haereticis interfectorum: Positio super introductione causae*, Romae, 1859, 21.

²³ A halálukról szóló közvetlen források felsorolását lásd: KOMÁRIK István, *A három kassai vértanú*, Katholikus Szemle, 1904, 940–941. – Komárik tanulmánya nem említi az eseményekhez időben legközelebbi forrásokat. Az egyik a Káldi Márton jezsuita atyának tulajdonított és 1619-re datált, a későbbiekben *Brevis narratio crudelissimae caedis nostrorum martyrum Cassoviae* (= *Brevis descriptio martyrii patrum Cassoviensium Societatis Jesu anno 1619. die 6. Septembris*) címmel ellátott beszámoló. (BEKK, Coll. Hev., tom. XVI, 395–397). Káldi Márton szerzőségét Timon Sámuel említi a *Brevis descriptio* másolatában, amely a jezsuita historiógráfus jegyzetei között maradt fenn. OSZKK, Fol. Lat. 427., 46–48. – A másik korabeli, az eseményekhez időben közeli forrás Vásárhelyi Dániel jezsuita atya beszámolója, amelyet Jo-

holttesteket a közeli emésztő gödörbe dobták, és a kassai szenátus, élén Rajner Menyhért főbíróval, nem engedte, hogy a városban élő csekély létszámú katolikus közösség kiemelje, és méltó végtisztességben részesítse a földi maradványokat. Pár nap elteltével azonban egy tekintélyes özvegyasszony közbenjárására a város hóhéra mégis kihúzta a holttesteket a szennyel teli veremből, és annak közelében elhantolta azokat. Egyes források szerint négy, mások szerint hat hónapig maradtak a vértanúk ezen az ideiglenes nyugvóhelyükön. Az őket megillető végtisztességet és temetést végül maga a Kassán tartózkodó Bethlen Gábor engedélyezte. A fejedelmet a politikai tárgyalások végett szintén Kassára érkező nádor, de főként annak felesége, Pálffy Katalin hosszas kérése bírta jobb belátásra. Bethlennek egy kikötése volt: az exhumálásnak titokban és éjszaka kellett megtörténnie. A kanonizációs eljárás dokumentációja szerint a nádorné 1620. március 16-án emeltette ki addigi méltatlan helyükről a mártírokat, és megmosdatva, vörös selyemlepelbe csavarva szállította őket először az alsósebesi birtokán lévő templomba, majd Hertneken álló kastélyának kápolnájába.²⁴ A korabeli beszámolók alapján ez történt Kassán 1619 őszen és 1620 telén vagy tavaszán. A későbbiekben azonban ebbe a – bár több helyen megkérdőjelezhető, de mégis valósnak tekinthető – történetbe beépült egy olyan motívum, ami azóta is benne szerepel néhány, a kassai vértanúkkal foglalkozó, főleg ismeretterjesztő jellegű írásban. Ez a visszatérő elem pedig, hogy Pálffy Katalin nem pusztán – ahogy azt korabeli források írják „multis precibus” érte el célját Bethlennél: a nádorné egy, a fejedelemmel lejtett táncáért cserében kapta meg a vértanúk kihantolására és elszállítására a hozzájárulást.²⁵ Az első hallásra is anekdotagyanús történet legkorábbi, nyomtatott formában történő felbukkanását egy 1730-as kiadványban találtam meg. A kas-

hann Rumernek, a későbbi rendtartomány-főnöknek írt 1621. március 20-án kelt levelében olvashatunk. (BEKK, Coll. Hev., tom. XVI, 399–403).

²⁴ Mindezen eseményekről beszámol a 22. jegyzetben említett, az előzetes szentszéki vizsgálathoz kapcsolódó *Positio super introductione causae*. Ennek forrásai között szerepel Káldi Márton és Vásárhelyi Dániel beszámolója, az 1628-ban Lósy Imre, akkor még váradi püspök, által felvett tanúvallomások, valamint Philipp Alegambe és Nádas János által összeállított *Mortes illustres et gesta eorum de Societate Jesu* (Róma, 1657).

²⁵ A kassai vértanúk 1905-ös boldoggá-, majd 1995-ös szentté avatása alkalmából számos tanulmány és monográfia jelent meg. Ezek némelyikében (főleg a boldoggá avatást és azt megelőző szentszéki vizsgálatok idején keletkezett írásokban) szerepel Pálffy Katalin és Bethlen Gábor táncá. Például: IPOLYI Arnold, *A jezsuiták viszonyosságai Magyarországon*, s. a. r. PÓR Antal, Magyar Sion, 1888, 569; HENNIG Alajos, *A három kassai vértanú*, Bp., [k. n.], 1898, 83–84; KOMÁRIK, *i. m.*, 935; NAGY Ferenc, *A kassai vértanúk*, Bp., 1995, 13; GÖRCSÖS Mihály, *A kassai vértanúk szentté avatása*, Honismeret, 1995/6, 76.

sai mártírokról szóló rövid írás *Virtus purpurata athletarum Cassoviensium* címmel jelent meg; és lényegében egy szakdolgozat, amelyet szerzője, Mitosinka György a nagyszombati egyetem bölcsészfakultásának hallgatójaként 1730. augusztus 21-én védett meg.²⁶ A mű 55–56. lapján olvassuk a több fiktív elemmel is kibővített történetet. (Az idézetet lásd lejjebb!) Az írás szerint a Kassán történt borzalmak híre csakhamar az egész országban elterjedt, és ennek hatására több katolikus főnemes fordult Bethlen Gáborhoz azon óhajjal, hogy engedélyezze a mártírok méltó sírba helyezését. A fejedelem azonban nem egyezett bele ebbe, minthogy – idézem Hennig Alajos fordítását – „attól félt, [...] a meggyilkoltak ünnepies temetése által a rémtett emléke föléled, ami szégyent hártana rájuk [mármint a protestánsokra – B. O.], a katolikusok iránt pedig rokonszenvet gerjesztene.”²⁷ A hiábavaló próbálkozások után történt pedig – és itt már Mitosinka Györgynek adom át a szót –, hogy Bethlen királyhoz illő lakomát rendezett Kassán. Ide meghívta „Franciscum Pro-Regem” (vagyis Ferenc nádort, ami természetesen a szerző tévedése, hiszen itt Forgách Zsigmondról van szó) „sua cum Catharina”, azaz Pálffy Katalinnal együtt. „Adsunt. Estur, bibitur seram in diem”: ott vannak; esznek-isznak napestig. A második fogás után asztalt bontanak, kezdetét veszi a tánc: „initium choreis datur.” Bethlen táncba hívja a nádornét, ám az azzal menti ki magát, hogy számára már az efféle multság nem illendő. „Urgere ille, haec abnuere.” – Az unszolja, emez pedig nem enged. Végül a fejedelem kosarat kapni szégyellvén, harmadszor is megismétli a kérést, azt ígérve az asszonynak, hogy bármely kívánságát teljesíteni fogja a táncért cserében. A szerfölött okos asszony bölcsen megragadta a kínálkozó alkalmat, és megígérte, hogy akkor fog táncolni, ha engedélyt kap a meggyilkolt vértanúk elszállítására. A fejedelem beleegyezett ebbe, így amit sokak könyörgése nem volt képes véghezvinni, azt Katalin egyetlen táncfordulóval elérte – áll a szövegben. Valamivel lejjebb általános konkluzióként a következőt fogalmazza meg a szerző: a nádorné igen szép példával bizonyította: a magyar katolikusoknál a mulatozás nem Isten dicsőségének kárára történik, hanem éppen annak épülésére. A vigasságokon részt vevő asszonyok nem

²⁶ *Virtus purpurata Athletarum Cassoviensium honoribus [...] Adalberti [...] de Réva [...] dum In Alma Archi-Episcopali Societatis Jesu Universitate Tyrnaviensi Anno MDCCXXX die 20. Augusti, Conclusiones ex Universa Phil. publice propugnaret [...] Georgius Mitosinka, AA. LL. Et Philosophiae Baccalaureus, ejusdemque pro suprema Laurea Candidatus, Sem. S. Stephani Regis Ung. Alumnus. Praeside R. P. Martino Kerekes [...], Tyrnaviae, Fridericus Gall, [1730].*

²⁷ HENNIG, *i. m.*, 82–83.

Salomék, akik tönkreteszik, hanem Hősnők, akik előremozdítják a szentek tiszteletét.

Regium Cassoviae instruit convivium Bethlehemus, et Franciscum Pro-Regem sua cum Catharina perhumanus invitat. Adunt. Estur, bibitur seram in diem. Tum secundae tolluntur mensae, et initium choreis datur. Hic Bethlehemus Pro-Reginam accedere, utque secum in gyros ire vellet, rogare; excusare ista modestissime, et quod jam dudum hoc ludī genere sibi interdixisset, commemorare; urgere ille, haec abnuere. Quid multa? Ne victus abscedat, jurat Bethlehemus nihil omnino eorum se negaturum, quae Catharina peteret, si vel unum modo gyrum faceret. Prudentissima mulier occasionem tam provide oblatam arripit, et saltaturam se promittit, si enectos Sacerdotes sibi auferre licuerit. Annuat extemplo Princeps fide obstrictus; in saltum pergit Catharina; et quod multorum hactenus preces nequidquam fatigabat, levi gyro impetrat. Magna et immortalī aetatum omnium memoria dignissima Mulier! Quae pulcherrimo exhibuit exemplo: Convivia apud Ungaros Catholicos celebrari, in quibus de asserenda, non profliganda Dei gloria agitur: nec Herodiades, quae tollant; sed Heroinas, quae cultum promoveant sanctorum; habere Ungariam saltatrices.

A dolgozat szerzője, Mitosinka György maga írja le az előszóban, hogy az értekezést Forgách Pál rosoni püspök felkérésére írta meg, aki a kiadás minden költségét is felajánlotta. A mű megírásához felhasznált forrásokat illetően Mitosinka így ír:

[...] quidquid hactenus de illis [ti. a vértanúkról] vulgatum, discussimus serio; naevos correximus; praetermissa addidimus; nec libris solis, sed instrumentis authenticis usi sumus praeterea, et quo clariores essemus, suos in ordines digessimus omnia.

Vagyis mindent, ami a vértanúkkal kapcsolatban megjelent, igaz, alapos megrostálás után, de beillesztett az események előadásába. Állítása szerint forrásai nemcsak könyvek voltak, hanem eredeti okmányok (az „instrumentis” jelentése ebben az esetben). Egy kútfőt sem nevez meg azonban név szerint, így a szóban forgó táncmotívumnak sem ismert az előzménye. Minthogy eddigi vizsgálataink szerint Mitosinka írása említi először a történetet, azt a lehetőséget is számításba vettük, hogy a bölcsészdoktorjelölt a fentebbi „vulgatum” kifejezést nemcsak a nyomtatásban megjelent forrásokra értette, hanem esetleg ténylegesen a „vulgus,” a köznép körében terjedő szájhagyományra is. Vagyis a szerző a

nádorné táncáról szóló történetet mint a vértanúk legendájának egy előszóban terjedő, nem kanonizált elemét dolgozta be az írásába. Ezt a felvetést az elbeszélés szerkezete, a létező történelmi személyek szerepeltetése, a történet végén megfogalmazott erkölcsi tanulság, vagyis a szöveg anekdotajellege is alátámasztja. A történet valóságmagja az lehetett, hogy Bethlen Gábor udvarában, főként a fejedelem Brandenburgi Katalinnal való házasságkötése után, több ízben rendeztek táncos mulatozásokat, jellemzően farsangkor. Az egyik ilyen rendkívül fényűző rendezvényre éppen a fejedelmi pár Kassán tartott menyegzője után került sor 1626. március 2-án. Egy korabeli német nyelvű tudósítás szerint ballet-t (balletto) és spanyol módra előadott mascarátát („Mascarada auff spanische art”) is előadtak aznap.²⁸ A kosztümös udvaroncok által eltáncolt balettel és az álarcos vigalommal Bethlen Gábor fiatal arájának akart kedvében járni.²⁹

Visszatérve a Pálffy Katalin táncáról szóló fiktív történethez, az a *Vita purpurata* megjelenését követően lett vissza-visszatérő elem a kassai vértanúkról szóló írásokban. Megtaláljuk például a Hevenesi Gábor által először kiadott *Ungaricae Sanctitatis indicia* – azaz a *Régi magyar szentség* – 1737-es második, bővített kiadásában,³⁰ Kazy Ferenc 17. századi magyar történelemről szóló munkájának 1737-es első kötetében, vagy Schmitt Miklós 1752-es nádorokról szóló monográfiájában.³¹ A vértanúk 1905-ös boldoggá avatását megelőzően megjelent számos, nem egyszer tudományos igénnyel megírt hagiográfiai szándékú írásba is bekerült a nádorné tánca. A történet erkölcsi konkluziójában említett „Herodiades”-ra, vagyis Heródiás lányára, Saloméra történő utalást is szívesen

²⁸ *Vmbständliche Relation Des Bethlem Gabors [...]*, [h. n.], 1626. http://digital.slub-dresden.de/fileadmin/data/393565289/393565289_tif/jpegs/393565289.pdf (Az utolsó letöltés dátuma: 2015. 02.11.)

²⁹ Köztudomású, hogy később Bethlen egyenesen Spanyolországból szerződtette a főnemesi származású Don Diego de Estradát tánctanárnak Brandenburgi Katalin mellé. Don Diego visszaemlékezéseit ld. MAKKAI László, *Bethlen Gábor emlékezete*, Bp., Magyar Helikon, 1980, 235–255..

³⁰ *Ungaricae Sanctitatis indicia [...]*, Tyrnaviae, Typis Berger, 1737, 108–109. „At sanior rerum aestimatrix Catharina Pálffy, Francisci [!] Forgách, Pro - Regis Ungariae Lectissima Coniux thesaurum istum, irritis jam plurimorum Procerum Catholicorum precibus, levi gyro ab Tyranno Bethlehemo impetrat.”

³¹ KAZY Ferenc, *Historia Regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi primo [...]*, III, Tyrnaviae, 1737, 167–168. „Debent has reliquias devotae Virgines piissimae Matronae Catharinae Palfiae, Proregis Sigismundi Forgachii conjugii, quae post semestre unum grata Betlenio saltatione illas redemit [...]” – [SCHMITT Miklós], *Palatini regni Hungariae [...]*, Tyrnaviae, 1753, 174–175. „Pálffia multis blanditiis aggressa Betlenium, ut nobilissimas Martyrum exuvias sui iuris faceret, tandem eximia arte saltandi impetravit.”

idézük, általában nem az eredeti értelmében használva a szövegösszefüggést. Ipolyi Arnold például így fogalmaz: „Majd gr. Forgách Zsigmond neje Pálffy Kata mint egy méltóbb Heródiási Salome, Bethlen Gábortól fényes ünnepély alkalmával megkezdve tánczot járni, kegyelmül kérte ki, hogy a vértanúk testei neki kiadassanak.”³² A nádorné táncát közreadó írások némelyike még annak helyszínét is tudni véli – egyébként logikus módon – a kassai ún. királyi házat, a mindenkori felső-magyarországi főkapitány, és egyben Bethlen Gábor rezidenciájául szolgáló épületet jelölik meg a tánc helyéül. A domus vagy curia regia egyébként is emblemikus épületnek számított, mindenekelőtt azért, mert ebben a házban gyilkolták meg a vértanúkat, és III. Ferdinánd ennek tudatában adományozta a királyi házat 1650-ben a jezsuitáknak kassai kollégiumuk megalapítására.³³

Végezetül még egy utolsó irodalomtörténeti adalékra hívnám fel a figyelmet a táncmotívum recepciójával kapcsolatban. Pálffy Katalin állítólagos tánca Jókai Mór képzeletét is megmozgatta: *Bethlen Gábor „egy” tánca (Történelmi adoma régi adatok nyomán)* címmel írt egy rövid elbeszélést a történetből.³⁴

³² IPOLYI, 25. jegyzetben *i. m.*, 569.

³³ GYENIS András SJ, *Régi magyar jezsuita rendházak: Központi rendi kormányzat*, Rákospalota, Szalézi Művek, 1941. <http://mek.niif.hu/00000/00014/00014.htm> (az utolsó letöltés dátuma: 2015. 02. 11.)

³⁴ JÓKAI Mór, *Bethlen Gábor „egy” tánca (Történelmi adoma régi adatok nyomán)* = J. M. *Összes művei*, 97, Bp., Révai, 1898, 205–208.